

Списание ЕПОХИ
Издание на Историческия факултет на
ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“
Journal ЕРОНИ [EPOCHS]
Edition of the Department of History of
“St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo

Том / Volume XXVIII (2020).
Книжка / Issue 2

БЪЛГАРСКИЯТ ПРЕХОД В СЪВРЕМЕННИТЕ УЧЕБНИЦИ ПО ИСТОРИЯ И ЦИВИЛИЗАЦИИ

Юлия Симеонова*

THE BULGARIAN TRANSITION IN MODERN SCHOOLS OF HISTORY AND CIVILIZATION

Yuliya Simeonova

***Abstract:** The purpose of the study is to analyze the period of the Bulgarian transition in the modern studentbooks of History and civilizations for the 10th grade on several aspects: significant accents, the ratio of politics-economy-society-culture, multifaceted perspectives. This will assess the ability of new generation textbooks to help understand and analyze current processes, to prepare young people for social adaptation and realization.*

***Keywords:** Bulgarian transition, school, Curriculum, textbooks on history and civilizations.*

Политическите и обществените трансформации у нас, настъпили след 1989 г., са известни с термина „български преход“. Това е период на коренна метаморфоза, засегнала всички сфери на съвременния живот и предопределила бъдещето на поколения българи. За начало на прехода условно се приемат събитията от есента на 1989 г., като няма точно установена граница и за край на периода¹. Според някои изследователи първият етап на прехода започва със смяната на властта (1989–1990 г.) и продължава до свикването на VII Велико народно събрание; следват други няколко етапа: 1991–1996, 1997–2001, 2001–2006 г., а за край на периода условно се приема влизането на България в ЕС. Според едно мнение на Иван Костов: *преходът ще приключи, когато в България се установи върховенство на закона. Когато има силни институции, които са способни да се справят с корупцията, олигархията, организираната престъпност и злоупотребата с монополно положение. И най-вече когато българските граждани станат истински защитници на демокрацията в своето Отечество* [вж. **Иван Костов: Аз съм абсолютно свободен!...**, pass.].

Въз основа на изложеното, в настоящото изследване под *български преход* се има предвид развитието на страната в периода след 1989 г. По този начин той е заложен и в учебната

* **Юлия Симеонова** – главен асистент, доктор по история, Исторически факултет, ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“; България; @j.simeonova@abv.bg

¹ Някои историци поставят датата 10 ноември 1989 г., когато се провежда пленум на ЦК на БКП и Тодор Живков е свален от власт, а други – 19 януари 1990 г., когато е отменен член 1 от Конституцията на НРБ за ръководната роля на БКП в държавата. Липсва официално съгласие и за това дали този преход е завършил и какви са етапите му.

документация, регламентираща училищното образование по история. Целта е да анализираме през призмата на нормативната база периода на българския преход в съвременните учебници по история и цивилизации за десети клас. Защо 10 клас? На тази възраст учениците приключват общообразователната си подготовка. В съдържателно отношение обучението по история и цивилизации в 10. клас на първи гимназиален етап представя пълен курс по българска история – от първите свидетелства за живот по днешните български земи до началото на ХХІ век. В този клас учениците разширяват и задълбочават познанията си за най-значимите политически, стопански, обществени и културни явления в българската история. Формира се отношение към родното, към историческата традиция, утвърждава се съзнанието за гражданска и национална идентичност, разбирането за активната роля и отговорността на личността като основни ценности на съвременността [Учебна програма по история и цивилизации за 10. клас..., pass.].

Основният оперативен документ, който определя съдържанието и очакваните резултати от обучението по предмета за съответния клас, е учебната програма [вж. Учебна програма по история и цивилизации за 10. клас..., pass.].

По отношение на изследвания период в структурата на документа се извеждат следните компоненти:

Тема 9.: България след 1989 г.

Таблица 1.

Акценти	Очаквани резултати	Нови понятия
<p>Държавност и политики</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Развитие на многопартийна политическа система ✓ Политически промени и изграждане на институциите на демократичната държава ✓ Пътят на България към НАТО и Европейския съюз. ✓ България в ЕС 	<p>Представя премахването на тоталитарните институции и възвръщането към принципите на плурализъм, демокрация и пазарна икономика.</p> <p>Описва устройството на Република България съгласно конституцията.</p> <p>Изброява основни права и задължения на гражданите според Конституцията на Република България.</p> <p>Дава примери за положителното влияние на Европейския съюз върху развитието на България.</p> <p>Представя основни насоки в българската външна политика.</p>	<p>избирателна система</p> <p>гражданско общество</p> <p>свобода на словото</p> <p>евроатлантически избор</p>
<p>Икономика и общество</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Преход към пазарна икономика ✓ Демографски и миграционни Процеси 	<p>Обяснява предизвикателствата при прехода на българското стопанство към пазарна икономика.</p> <p>Дава примери за социални проблеми на прехода.</p> <p>Дава примери за положителни ефекти от реструктурирането на икономиката и членството в ЕС за икономическото развитие на България.</p> <p>Оценява последиците от демографските и миграционни процеси.</p>	<p>приватизация</p>

<p>Култура</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Културата в условията на демокрация ✓ Хуманизъм, толерантност и свобода на движение на хора и идеи 	<p>Дава примери за българско културно присъствие по света. Представя чрез примери взаимодействието между българската и съвременната световна култура. Представя чрез средствата на ИКТ българи със световни постижения в различни области. Дава примери за промени във всекидневието на българите. Представя развитието на културния плурализъм.</p>	<p>глобализация</p>
--	---	---------------------

Структурата на учебната програма ясно показва, че периодът на българския преход е заложен като концепция. Възникват обаче въпроси, които кореспондират с поставените от документа акценти и очакваните резултати: това ли са основните жалони, около които трябва гравитира информационното ядро и достатъчни ли са те?

✓ Има ли други, които трябва бъдат включени? – например: *Съвременните предизвикателства – бежанският проблем, съвременните прояви на тероризъм (кибератаки), „изтичането на мозъци“, кризата на ценностите и морала, работа в чужбина и последствията от това: разделените семейства, ролята на малцинствата, съвременният образ на жената, агресията в обществото* – от гледна точка постигането на заложените специфични цели по предмета в този етап на обучение и изграждането на социални и граждански компетентности, инициативност и предприемачество и др.;

✓ Какво точно съдържание ще им се даде и как те ще бъдат разбрани и осмислени от съвременното поколение ученици? – предвид актуалността на близкото минало, краткия хронологичен период и спорните моменти в историографията;

✓ Каква ценностна ориентация се залага? и др.

Въпреки усилията за балансирано включване на различни съдържателни аспекти в програмата доминира политическият подход – доказателство затова са заложените акценти, очакваните резултати и предвидените за усвояване нови понятия.

Документът залага рамката, въз основа на която през 2019–2020 учебна година се разработиха и вече са в обращение общо 5 учебника по История и цивилизации за 10. клас:

✓ **Матанов, Х. и кол.** История и цивилизации за 10. клас. Издател „Клет България“ ООД („Анубис“), 2019;

✓ **Баева, И. и кол.** История и цивилизации за 10. клас. Издател „Клет България“ ООД („Булвест 2000“), 2019;

✓ **Спасов, Л. и кол.** История и цивилизации за 10. клас. ИД „Домино“, 2019;

✓ **Павлов, П. и кол.** История и цивилизации за 10. клас. „Просвета–София“ АД, 2019;

✓ **Палангурски, М. и кол.** История и цивилизации за 10. клас. ИД „Рива“ АД, 2019.

За да се оценят възможностите на новото поколение учебници за по-ясно разбиране и осмисляне на протичащите днес процеси и подготвянето на младите хора за социална адаптация и реализация, анализът на изследвания период е насочен в няколко аспекта:

✓ съдържание – съвременната концепция за модернизация на училищния учебник налага нови акценти в учебното съдържание: отказ от доминиране на политическата история; акцент върху цивилизацията; включване на пространството на малките общности; балансирано представяне на мнозинства и малцинства; увеличаване относителния дял на културата и културните процеси [Кушева, Р. 2007, с. 48];

✓ съотношение между отделните теми: политика – икономика – култура – общество – като следствие от първия посочен акцент;

✓ маркерът многоперспективност, чрез който в най-висока степен се допринася за критичен поглед към събития и явления. Работата с различни източници съдействат на ученика да развие собствен рефлекс и специфична чувствителност относно различните гледни точки. Въз основа на тях той има „по-рентгенов“ поглед, оценявайки учебника по история и цивилизации. [Кушева, Р. 2007, с. 184].

Предвид разписаното от учебната програма и в петте учебника периодът на българския преход е засегнат, но авторските екипи прилагат различен подход при поднасянето и структурирането на учебното съдържание:

❖ **Х. Матанов, И. Илиев, К. Табакова, В. Колев, Р. Маринова-Христиди.** История и Цивилизации за 10. клас. „Анубис“. Издател: „Клет България“ ООД, 2019. Общ обем на учебника – 247 страници, включително и речника.

Интересуващият ни период е обособен в три урочни статии (за нови знания) и една за обобщение. Материалът е част от последния, шести раздел: „България от края на Втората световна война до днес“, с общ обем от 8 страници (от 230 до 238), а ако включим и обобщителния текст, обемът е 10 страници:

✓ № 61. Преход от тоталитарна държава към демокрация;

✓ № 62. България в Европейския съюз и НАТО;

✓ № 63. Българската икономика, култура и общество в началото на XXI в.

По отношение на периода в учебника не са заложени урочни статии, които предполагат формиране или развиване на конкретни умения. Заглавията на темите ясно показват дисбаланс в представянето на отделните аспекти: политика, икономика, култура–общество, в полза на първия (2:1). Твърде схематично, в рамките на един основен въпрос от последния урок (№63, с. 236–238), са застъпени културата и съвременните ценности на обществото (с. 237), а заложеният в програмата акцент, свързан с *хуманизъм, толерантност и свободно движение на хора и идеи*, трудно може да бъде открит. Това възпрепятства осмислянето на новите предизвикателства и разбирането на съвременния свят, част от който са и учениците. Развиването на критическо мислене чрез прилагане на многоперспективния подход в този учебник също е трудно, поради факта, че и в трите урока се съдържат единствено документи, представящи официалната позиция и никакви други гледни точки.

❖ **И. Баева, Дилияна Ботева, Петър Ангелов, Иван Тютюнджиев, Пламен Митев, Николай Поппетров, Евгения Калинова, Надка Васева, Валентина Павлова, Веселина Иванова.** История и цивилизации за 10. клас. „Булвест 2000“. Издател: „Клет България“ ООД, 2019. Общ обем на учебника – 391 страници, включително хронология и азбучен показалец.

Периодът, който разглеждаме, обхваща последния, 8-ми раздел от учебника „България след 1989 г.“ и е с обем 36 страници (344–380 стр.). Разделът включва 8 урочни единици (уроци за нови знания), две – предвидени за практически дейности, както и урок обобщение:

✓ № 68. Развитие на многопартийна политическа система;

✓ № 69. Политически промени и изграждане на институциите на демократичната държава;

✓ *Българският химн – един от символите на държавността* (урок за практически дейности)

✓ № 70. Пътят на България към НАТО и Европейския съюз;

✓ № 71. България в Европейския съюз;

✓ № 72. Преход към пазарна икономика;

✓ № 73. Демографски и миграционни процеси;

✓ *България и Европейският съюз* (урок за практически дейности)

✓ № 74. Културата в условията на демокрация;

✓ № 75. Хуманизъм, толерантност и свобода на движение на хора и идеи;

✓ *Какво научихме за... България след 1989 г.* (обобщение)

В съдържателно отношение и в сравнение с учебника на издателство „Анубис“ този на „Булвест 2000“ предлага повече и различни по вид урочни статии, посветени на периода. От-

ново се наблюдава дисбаланс по отношение на политика – икономика – култура, но в значително по-добро съотношение в сравнение с това при „Анубис“ (4–2–2). Положителна страна на учебника е, че е отделено място на съвременните етнически общности както в страната, така и извън нея, а това кореспондира с концепцията за модернизирани на учебната книга (№73. Демографски и миграционни процеси, с. 366–369).

Развиването на умения за прилагане на различни техники на историческото познание и критично интерпретиране на източници е заложено да бъде постигнато в този раздел по две основни линии:

➤ Чрез подбор на различни по вид ресурси – изображения – фотографии, карти, лого, рубриците „Личности на епохата“, „Свидетелства на епохата“, „Когато фактите говорят“, „Още за...“ с придружаващи ги въпроси и дейности;

➤ Чрез уроците за практически дейности, в които учениците имат възможност да търсят, подбират и анализират различна по вид информация.

По този начин на учениците се предлагат възможности да изясняват важни понятия, начин на мислене, ценности; да поставят и да дават отговори на въпроси; да съпоставя реалността с официалните позиции; да проследят еволюция, промени и приемственост [Кушева, Р. 2007, с. 187.].

❖ **Людмил Спасов, Петко Ст. Петков, Тодор Мишев, Владимир Ангелов, Катя Бенчева.** История и цивилизации за 10 клас. ИК „Домино“, 2019. Общ обем на учебника – 311 страници, включително приложенията – българските владетели, президенти, министър-председатели, хронология и библиография.

Българският преход като учебно съдържание е част от раздела, озаглавен „Съвременна България“, в хронологичен обхват от 1944 г. до нашето съвремие. Уроците, посветени на проблема са с общ обем от 13 (14 с обобщението) страници:

✓ № 95. Развитие на многопартийната политическа система;

✓ № 96. Външната политика на България след 1989 г.;

✓ № 97. Икономика и общество;

✓ *Минало и съвремие* – упражнение;

✓ № 99. Културно развитие на съвременна България

✓ № 100. *България в Съвременната епоха (XX–XXI в.)* – обобщение (съдържанието на българския преход е с малък дял).

И в този учебник се запазва доминиращата линия на политическия подход в съотношение с икономика и култура 2–1–1. Ако обаче вземем предвид и урока упражнение с акцент върху образованието и личностите, то може да се приеме, че авторите са се опитали да постигнат известно равновесие по отношение на съдържателните аспекти. Отличителна характеристика на учебника е много подробното излагане на историческите факти и огромният като обем авторов текст, който със сигурност ще бъде бариера за голяма част от десетокласниците. Друга особеност на учебната книга е небалансираното включване на изображения в отделните уроци – общо за темите, свързани с изследвания период, те са 1 карта, 5 изображения на личности, две фотографии – честване рождението на Ботев през 2009 г. и възстановка на боевете за връх Шипка (посочените общо 7 изображения са част от урока упражнение) и в последния урок три фотографии, т.е. в част от уроците този източник изобщо липсва. Присъствие е предимно онагледяващо, защото илюстративните материали не са придружени с въпроси и затова няма как да бъдат възприемани като документи, с помощта които да се насочват учениците към критичност и тълкуване. В този смисъл в изследваните урочни единици не се открива прилагане на многоперспективния подход.

❖ **Пламен Павлов, Райна Гаврилова, Веселин Янчев, Любомир Огнянов, Мария Бенова, Мария Босева, Кирил Славчев.** История и цивилизации за 10. клас. „Просвета–София“ АД, 2019.

Учебникът е с обем 279 страници, включително предложените стъпки за работа с различни източници на информация. Последният раздел, озаглавен „България след 1989 г.“, обхваща 4 урочни единици за нови знания и 1 обобщение, разположени върху 13 страници (263–276 стр.):

- ✓ № 68. Преход към парламентарна демокрация и пазарна икономика (1989–2006);
- ✓ № 69. Евроатлантическата ориентация на България (1989–2006);
- ✓ № 70. България след присъединяването към Европейския съюз (2007–2018);
- ✓ № 71. България в глобалния културен диалог;
- ✓ *Преговор и обобщение. България след 1989 г.*

Заглавията показват преобладаващ дял на политическите процеси, в които са вмъкнати икономическите промени – преходът към пазарна икономика и реструктурирането на икономиката са част от урок №68 и №70, а на културния диалог е посветена отделна урочна единица. В структурно отношение прави впечатление, че доминират писмените документи и рубриката „Повече за...“, а изображенията по-скоро имат онагледяващи функции. Въпреки това предложените задачи и дейности към отделните ресурси насочват учениците към активност и, в известна степен, съдействат за формиране и развиване на техните граждански и социални компетенции.

❖ **Милко Палангурски, Иван Лазаров, Красимира Мутафова, Иван Русев, Лъчезар Стоянов, Виолета Стойчева, Юлия Симеонова.** История и цивилизации за 10. клас. ИК „Рива“ АД, 2019. Учебникът включва общо 284 страници заедно с терминологичния речник. Съдържателният обхват на българския преход е обособен в последния, 8-ми раздел: „България след 1989 г.“ и е разпределен в четири урочни единици за нови знания, две исторически лаборатории, които са предназначени за практически дейности, и обобщителен урок, с обем на раздела 17 страници (258–274):

- ✓ № 65. Българският преход към демокрация;
- ✓ *Историческа лаборатория. Конституцията на Република България – основа и стожер на демокрацията;*
- ✓ № 66. Преходът към пазарна икономика;
- ✓ № 67. България – част от евроатлантическата общност;
- ✓ № 68. Българското общество и европейските ценности;
- ✓ *Историческа лаборатория. България – част от световното културно пространство;*
- ✓ *България след 1989 г. Обобщение.*

В количествено отношение превес отново имат политическите процеси – показват го заглавията на уроците. Явният дисбаланс по отношение на съдържателните аспекти е предвидено да се компенсира чрез урок за практически дейности по темата за културното пространство, която е насочена към развиване на умения за проучване, обработка и анализ на информация с помощта на ИКТ по зададени показатели; създаване на самостоятелен писмен текст (есе). Структурата на отделните урочни единици е представена както от авторския текст, така и от различни по вид ресурси – документи, изображения, рубриката „Историческа мозайка“, чрез които информационното ядро се надгражда и допълва. Предложените към тях въпроси и заложените дейности насочват десетокласниците към активност, към критичен поглед върху изучаваните събития и явления и съдействат за формирането на тяхната гражданска позиция.

Прегледът на съвременните учебници по история и цивилизации за десети клас показва, че периодът на българския преход, заложен като концепция от учебната документация, е представен различно, съобразно нагласите и разбиранията на отделните авторски екипи. Много подробно се изяснява преходът към възстановяване на многопартийната политическа система и демократичните ценности, трансформациите в икономиката, а в същото време културата, обществото и съвременните социални проблеми са присъстват маргинално. Най-цялостно като съдържание, ресурси и обем, актуалната история е представена в учебника на издателство „Булвест 2000“, следва този на ИК „Рива“, „Домино“ и „Просвета–София“, и с най-малък носителен дял българският преход е в учебника на „Анубис“.

Сред силните страни от включването на българския преход в съвременните учебници по история и цивилизации за десети клас могат да се посочат следните:

- ✓ събитията, процесите и явленията от актуалната история позволяват на десетокласниците по-ясно да разберат демократичните принципи и ценности; да осмислят съвременността като еволюция;

✓ да развият умения и компетентности за критичен поглед към различните източници на информация;

✓ да развият умения за екипност, за споделяне и търсене на решения.

Съдържателните акценти на прехода биха съдействали на младите хора да изградят своята национална идентичност, да насърчат активната им гражданска позиция и личностна реализация в условията на глобализираното общество.

В същото време изпъкват и някои от слабите страни от представянето на този период в учебниците:

✓ актуалността на близкото минало прави трудна оценката за прехода от самите автори – специалисти в периода, а какво остава за учениците;

✓ преобладаващ политически подход – дисбаланс на отделните теми (много политически факти, имена и понятия);

✓ относително малък дял на културата и темата за всекидневието;

✓ бегло застъпени или изобщо отсъстват основни предизвикателства на съвременността, като бежанския проблем, проявите на тероризъм (кибератаки), „изтичането на мозъци“, кризата на ценностите и морала, работата в чужбина и последствията от това: разделените семейства, ролята на малцинствата, съвременният образ на жената, агресията в обществото и много др.;

✓ включване на ресурси, които отразяват предимно официалната позиция.

Всичко това може да доведе до риск от:

✓ неразбиране на протичащите съвременни процеси;

✓ невъзможност да се съпоставят различни гледни точки;

✓ невъзможност да се проследят промени и приемственост;

✓ загуба на интерес у учениците;

✓ липса на мотивация за аргументиране и отстояване на гражданска позиция.

В заключение ще перифразираме думите на Хр. Ботев: „... на нас са ни потребни сега такива произведения, които отговарят на нашите потребности и стремления и които да имат съвременен и общочовешки интерес“ – на днешното поколение ученици са нужни такива учебници, които съответстват на техните интереси и които им съдействат да се адаптират и реализират като граждани в съвременния глобализиращ се свят!

ЛИТЕРАТУРА/REFERENCES

Учебници

Матанов, Х. и кол. 2019 – Хр. Матанов, И. Илиев, К. Табакова, В. Колев, Р. Маринова-Христиди. История и Цивилизации за 10 клас. София: „Анубис“. Издател: „Клет България“ ООД, 2019. [Khr. Matanov, I. Iliyev, K. Tabakova, V. Kolev, R. Marinova-Khristidi. Istoriya i Tsivilizatsii za 10 klas. Sofia: „Anubis“. Izdatel: „Klet Bulgaria“ OOD, 2019.]

Баева, И. и кол. 2019 – Искра Баева, Диляна Ботева, Петър Ангелов, Иван Тютюнджиев, Пламен Митев, Николай Поппетров, Евгения Калинова, Надка Васева, Валентина Павлова, Веселина Иванова. История и Цивилизации за 10 клас. София: „Булвест 2000“. Издател: „Клет България“ ООД, 2019. [Iskra Baeva, Dilyana Boteva, Petar Angelov, Ivan Tyutyundzhiev, Plamen Mitev, Nikolay Poppetrov, Evgeniya Kalinova, Nadka Vaseva, Valentina Pavlova, Veselina Ivanova. Istoria i Tsivilizatsii za 10 klas. Sofia: „Bulvest 2000“. Izdatel: „Klet Bulgaria“ OOD, 2019.]

Спасов, Л. и кол. 2019 – Людмил Спасов, Петко Ст. Петков, Тодор Мишев, Владимир Ангелов, Катя Бенчева. История и Цивилизации за 10 клас. София: ИК „Домино“, 2019. [Lyudmil Spasov, Petko St. Petkov, Todor Mishev, Vladimir Angelov, Katya Bencheva. Istoria i Tsivilizatsii za 10 klas. Sofia: IK „Domino“, 2019.]

Павлов, П. и кол. 2019 – Пламен Павлов, Райна Гаврилова, Веселин Янчев, Любомир Огнянов, Мария Бенова, Мария Босева, Кирил Славчев. История и цивилизации за 10. клас. София: „Провсвета-София“ АД, 2019. [Plamen Pavlov, Rayna Gavrilova, Veselin Yanchev, Lyubomir Ognyanov, Mariya Benova, Mariya Boseva, Kiril Slavchev. Istoriya i tsivilizatsii za 10. klas. Sofia: „Prosveta-Sofia“ AD, 2019.]

Палангурски, М. и кол. 2019 – Милко Палангурски, Иван Лазаров, Красимира Мутаfoва, Иван Русев, Лъчезар Стоянов, Виолета Стойчева, Юлия Симеонова. История и Цивилизации за 10 клас. София: ИК „Рива“ АД, 2019. [Milko Palangurski, Ivan Lazarov, Krasimira Mutafova, Ivan Rusev, Lachezar Stoyanov, Violeta Stoycheva, Yuliya Simeonova. Istoriya i Tsivilizatsii za 10 klas. Sofia: IK „Riva“ AD, 2019.]

Публикации

Иванова, Ц. 2019 – Ц. Иванова. Проекцията национално – европейско в новите учебници по история и цивилизации. – В: сб. Технологии за повишаване на качеството на образователната услуга. Методически проекти на обучението по: български език, литература, история, руски език. УИ „Епископ Константин Преславски“, Шумен, 2019. Ред. доц. д-р Теменуга Тенева и др., Шумен, 2019, 73–104. [Ts. Ivanova. Proektsiyata natsionalno – evropeysko v novite uchebnitsi po istoria i tsivilizatsii. V: sb. Tehnologii za povishavane na kachestvoto na obrazovatelната услуга. Metodicheski proekti na obuchenieto po: balgarski ezik, literatura, istoria, ruski ezik. UI “Episkop Konstantin Preslavski”, Shumen, 2019. Red. dots. d-r Temenuga Teneva i dr., Shumen, 2019, 73–104.]

Иванова, Ц. 2017 – Ц. Иванова. Изкуството да преподаваш и възможностите на иновативните подходи. – В: сб. Иновативни практики в урока като основна форма на съвременния педагогически дискурс. Ред. доц. д-р Г. Якимов и др., Шумен: УИ „Епископ Константин Преславски“, 2017, 45–76. [Ts. Ivanova. Izkustvoto da prepodavash i vazmozhnostite na inovativните podhodi. – V: Sb. Inovativni praktiki v uroka kato osnovna forma na savremennia pedagogicheski diskurs. Red. dots. d-r G. Yakimov i dr., Shumen: UI “Episkop Konstantin Preslavski”, 2017, 45–76.]

Иванова, Ц. 2014 – Ц. Иванова. Корелацията учебен дискурс – познавателна активност на учениците в обучението по история и цивилизация. – В: Сб. Историята, която усмихва. Научна редакция проф. Красимира Табакова и др., София: Парадигма, 2014, 235–258. [Ts. Ivanova. Korelatsiyata ucheben diskurs – poznavatelna aktivnost na uchenitsite v obuchenieto po istoria i tsivilizatsia. – V: Sb. Istoriyata, koyato usmihva. Nauchna redaktsiya prof. Krasimira Tabakova i dr., Sofia: Paradigma, 2014, 235–258.]

Симеонов, Д. 2013 – Димитър Симеонов. Пространствени аспекти при функционалния анализ за изучаване на териториалните общности. – В: Сборник „България, българите и Европа – мит, история, съвремие“. Ред. Борис Борисов и др., В. Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, Т. VI. 2013, 414–422. [Dimitar Simeonov. Prostranstveni aspekti pri funktsionalniya analiz za izuchavane na teritorialните obshtnosti. – V: Sbornik “Balgaria, balgarite i Evropa – mit, istoria, savremie”. Red. Boris Borisov i dr., V. Tarnovo: UI „Sv. sv. Kiril i Metodiy“, T. VI. 2013, 414–422.]

Симеонов, Д. 2013 – Димитър Симеонов. Социално-географски измерения на съвременното висше образование в България. – В: Трета научна конференция на тема: „Межкултурен диалог и образование в Балканите и Източна Европа“. Ред. Стела Дерменджиева и др., В. Търново: Ивис, 2013, 196–206. [Dimitar Simeonov. Sotsialno-geografski izmerenia na savremennoto visshe образование v Balgaria. – V: Treta научна konferentsia na tema: “Mezhdukulturen dialog i образование v Balkanite i Iztochna Evropa”. Red. Stela Dermendzhieva i dr., V. Tarnovo: Ivis, 2013, 196–206.]

Симеонов, Д. 2012 – Димитър Симеонов. Географският подход в изследванията за образователната система във Великотърновска област. – В: Межкултурен диалог и образование в Балканите и Източна Европа: втора научна конференция с международно участие по повод 80-годишния юбилей на acad. Тодор Николов“. Ред. Стела Дерменджиева и др., В. Търново: Ивис, 2012, 123–130. [Dimitar Simeonov. Geografskiyat podhod v izsledvaniyata za образователната система vav Velikotarnovska област. – V: Mezhdukulturen dialog i образование v Balkanite i Iztochna Evropa: vtora научна konferentsia s mezhdunarodno uchastie po povod 80-godishnia yubiley na acad. Todor Nikolov”. Red. Stela Dermendzhieva i dr., V. Tarnovo: Ivis, 2012, 123–130.]

Симеонова, Ю. 2014 – Юлия Симеонова. Модернизацията на историческото образование чрез училищния учебник. – В: Историята, която усмихва. Научен редактор проф. Красимира Табакова и др., София: Парадигма, 2014, 51–57. [Yuliya Simeonova. Modernizatsiyata na istoricheskoto образование chrez uchilishtniya учебник. – V: Istoriyata, koyato usmihva. Nauchen redaktor prof. Krasimira Tabakova i dr., Sofia: Paradigma, 2014, 51–57.]

Събева, П. 2017 – Петя Събева. Балканите като пространство – дидактическа интерпретация в училищната география. – В: Сборник от Пета международна научна конференция „Балканите – език, история, култура“. Т. V. Отг. ред. Красимира Мутаfoва. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2017, 489–496. [Petya Sabeva. Balkanite kato prostranstvo – didakticheska interpretatsia v uchilishtnata

geografiya. – V: Sbornik ot Peta mezhdunarodna nauchna konferentsia „Balkanite – ezik, istoria, kultura“. T. V. Otg. red. Krasimira Mutafova. Veliko Tarnovo: UI „Sv. sv. Kiril i Metodiy“, 2017, 489–496.]

Кушева, Р. 2007 – Румяна Кушева. Съвременното историческо образование. Отговори на новите предизвикателства. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2007. [Rumyana Kusheva. Savremennoto istorichesko obrazovanie. Otgovori na novite predizvikelstva. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 2007.]

Интернет базирани източници

Иван Костов: Аз съм абсолютно свободен! – В: Площад Славейков – Медиен портал < <https://www.ploshtadslaveikov.com/ivan-kostov-az-sam-absolyutno-svoboden/> > (достъпен – януари 2020) [Ivan Kostov: Az sam absolyutno svoboden! – V: Ploshtad Slaveykov – Medien portal < <https://www.ploshtadslaveikov.com/ivan-kostov-az-sam-absolyutno-svoboden/> > (dostapen – yanuari 2020).]

Учебна програма по история и цивилизации за 10. клас <<https://www.mon.bg/bg/2238>> (достъпен: януари 2020) [Uchebna programa po istoria i tsivilizatsii za 10. klas <<https://www.mon.bg/bg/2238>> (dostapen: yanuari 2020).]